

Bosna-Hersek'te Türkçe

N. Aslı Şirin ÖNER*
Amra DEDEİC**

Özet

Müslüman ve Hıristiyan toplumlarının iç içe yaşadığı Slav, Türk ve Avrupa kültürlerinin çeşitli dönemlerde egemenlik mücadeleleri verdiği bir bölge konumundaki Balkanlar'da yer alan Bosna-Hersek, 1992-1995 yılları arasında kanlı bir savaş yaşamasına rağmen, Türk-İslam kültür mirasını korumaya çalışan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan ve Boşnak kültür sentezine damgasını vuran Türk-İslam kültür mirasının öğelerinden biri olan Türkçe'nin Bosna'daki varlığının ele alındığı bu çalışmada, Osmanlıların Bosna'ya getirdikleri Türkçe'nin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile I. ve II. Yugoslavya dönemlerinde giderek kamusal alandan dışlandığı, Bosna Savaşı'nın ertesinde ise, Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik uygulamaya çalıştığı yumuşak güç araçları arasında yer aldığından ötürü Türkçenin yaygınlaşması açısından olumlu yönde değişiklikler yaşandığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yumuşak Güç, Türk-İslam Kültür Mirası, Türkçe, Bosna-Hersek

Turkish Language in Bosnia-Herzegovina

Abstract

Bosnia is one of the countries located in Balkans where Muslim and Christian societies lived together and Slavic, Turkish and European cultures were involved in power struggles throughout centuries. Despite the bloody war that lasted from 1992 to 1995, Bosnia has been trying to preserve the Turkish-Islamic cultural heritage which was deeply affected by the Ottoman Empire. As an important element of the Turkish-Islamic cultural heritage, the existence of Turkish language in Bosnia is elaborated in the present paper. The argument is that although the Turkish language brought to Bosnia by the Ottomans was used less and less when it was a part of first Austria-Hungarian Empire and then I. and II. Yugoslavia, due to being one of the tools of Turkey's soft power towards the Balkans, there have been positive developments concerning the use of the language after the Bosnian War.

Keywords: Turkey, Soft Power, Turkish-Islamic Cultural Heritage, Turkish Language, Bosnia-Herzegovina

Balkanlar, Müslüman ve Hıristiyan toplumlarının iç içe yaşadığı, Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Türk-İslam kültürünün yoğun şekilde yerleştiği, Slav, Türk ve Avrupa kültürlerinin çeşitli dönemlerde egemenlik mücadeleleri verdiği bölgelerin başında gelmektedir. Bölge ülkeleri arasında yer alan Bosna-Hersek, 1990'lı yılların başında yaşadığı kanlı savaşa rağmen, Osmanlı'nın dil, sanat ve günlük hayatından güçlü biçimde etkilenen Türk-İslam kültür mirasını korumaya çalışan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan ve Boşnak kültürlerine damgasını vuran Türk-İslam kültür mirası, kendini; mimari, giyim-kuşam, gelenekler ve dilde göstermektedir.

Türk-İslam kültür mirasının unsurlarından biri olan Türkçenin Bosna'daki varlığının ele alındığı bu çalışmada, Osmanlıların Bosna'ya getirdikleri Türkçenin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile I. ve II. Yugoslavya dönemlerinde kullanımının giderek azaldığı, Bosna Savaşı'nın ertesinde ise, Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul, E-mektup: sirina77@gmail.com

** Dr., Uppsala Universitet, Department of Linguistics and Philology, Uppsala/Sweden, E-mail: amra76@hotmail.com

geliştirdiği yumuşak güç araçları arasında yer alan Türkçenin Bosna halkı arasında itibar kazandığı görülmektedir. Çalışmanın ilk kısmında Bosna'nın kısa bir tarihine yer verilmektedir. İkinci bölümünün odak noktası, Osmanlı döneminde Türkçe'nin Bosna'ya yerleşmesi hususudur. 1878 Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin başladığı Bosna'da Türkçenin etkisini yitirmesi ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan I. Yugoslavya ile Türkçe için karanlık bir dönemin başlaması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan II. Yugoslavya'da ise, Türkçe'nin sadece bilimsel araştırmalara konu olması üçüncü ve dördüncü bölümlerde ele alınmaktadır. Son bölümde, Bosna Savaşı'nın ertesinde Türk dilini araştırmaya yönelik faaliyetlerin arttığı gözlemlenmekte ve bu faaliyetlere 2000'li yıllarda Türkçeyi öğretme çabalarının eklendiği bilinmektedir.

Bosna Hersek'te Türkler

Eski çağlardan beri pek çok kavmin geçit yeri konumunda olan Bosna toprakları, önceleri Slavlara ev sahipliği yapmış, daha sonraları kabul edilen Macar egemenliği ise 15. yüzyılın ortalarına dek sürmüştür. Osmanlılar, Kral Tvrtko'nun hâkimiyetindeki Bosna'ya ilk akınlarını 14. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirmişlerdir. 1391'de müstakil bir krallık olan Bosna'ya karşı ilk Osmanlı akınları ise 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından Üsküp'ün alınmasından sonra yoğunluk kazanmış, bölgede adeta bir ileri karakol oluşturulmuştur. Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Kral II. Tvrtko'nun tahta çıkışından sonra Bosna kralları Osmanlılar tarafından haraca bağlanmıştır. Son Kral Tomaşeviç, Batı'nın desteğine güvenerek Osmanlılara haraç ödemeyi reddedince Fatih Sultan Mehmet idaresindeki Osmanlı ordusu Bosna'nın fethini tamamlamıştır. Yeni fethedilen bölgede bir sancak kurulmuş ve Sancak Beyliği Minnetoğlu Mehmet Bey'e verilmiştir.

Bosna'nın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra bölgedeki fetihler sürmüştür. Hersek Sancağı 1470'te oluşturulmuş, daha sonra merkezi Zvornik olan bir başka sancak kurulmuştur. Bosna sancağının sınırları, Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında genişlemeye başlamıştır. Fetihlerde Bosna Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Bosna sancağının merkezi Saraybosna idi. Burası Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen külliye ve vakıflarla Türk-İslâm şehri hâline getirilmiştir. Sancak merkezi 1552'de Banjaluka'ya taşınmıştır. Sokullu ailesinden Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna bir eyalet hâline getirilmiştir.¹ Daha önce Banjaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi 1639'da Travnik'e nakledilmiş, 1851'e kadar Bosna valileri burada oturmuşlardır.

19. yüzyılın başlarında, yeniçerilerin nüfuzlarını sınırlamaya yönelik tedbirlerin Bosna'daki yerli Müslüman âyanın imtiyazlı durumuyla çatışması karışıklıklara zemin hazırlamış ve bunun sonucunda Sırbistan'da ayaklanmalar çıkmıştır. Bu ayaklanmaların bastırılmasında Bosna Müslümanları önemli rol oynamışlardır. 1861-1869 döneminde Bosna'nın idarî yapısında önemli değişiklikler yapılmış; Bosna altı, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılmıştır. Yine bu dönemde vilâyet meclisi kurulmuş, 1866'da vilâyet olarak adlandırılan Bosna; Saraybosna, Zvornik, Banjaluka, Bihac, Travnik, Hersek ve Yenipazar olarak yedi sancağa ayrılmıştır.²

1875'te Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun önemli rol oynadığı bir isyan çıkmıştır. Kısa sürede yayılan isyan, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve

¹ Mustafa İmamoviç, *Historija Bosnjaka*, Sarajevo 1996, s. 110-111.

² İmamovic, *Historija Bosnjaka*, s.111; Mehmedalija Bojic, *Historija Bosne i Bosnjaka (VII-XX vijek)*, Sahinpasic Yayınları, Sarajevo 2001, s. 115-124.

Karadağ'a karşı savaşa girmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı ordusu savaşta başarılı olmuş, ancak Rusya'nın verdiği ultimatom üzerine ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Mart 1876'da Bosna-Hersek ve Bulgaristan sorunlarının çözümüne yönelik ıslahat yapılmasına ilişkin Londra Protokolü Osmanlı Devleti tarafından reddedilince Rusya, Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etmiş ve bu savaş Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla sona ermiştir. Rusya'nın güçlenen konumundan kaygılanan Batılı büyük güçler, antlaşmanın hükümlerini gözden geçirmek amacıyla Berlin'de toplanmışlardır. Bir ay süren Berlin Kongresi'nin sonunda Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığını ciddi ölçüde tehdit eden ama yine de Balkan Savaşları'na dek bölgede kalmasını sağlayan Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın Bosna'yı ilgilendiren yönü, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bu vilayeti işgal etme hakkı vermesidir. Böylece vilayet, fiili olarak Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır.³ İşgal başladığında Bosna Müslümanları, ellerindeki basit silâhlarla Jajce, Doboj ve Maglaj gibi şehirlerinde Avusturya ordularına karşı etkili bir şekilde koymuş olsalar da, işgalin 20 Ekim 1878'de tamamlanmasına engel olamamışlardır. Bu dönemde Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya büyük bir göç dalgası yaşanmıştır.

Her şeye rağmen Osmanlı Devleti'nin hukuki haklarının sürdüğü Bosna-Hersek, Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir. 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle başlayan I. Dünya Savaşı'nda yenilen Habsburg Hanedanı'nın tarihe karışmasından sonra 1918'de Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar tarafından I. Yugoslavya kurulmuş, hemen ertesinde Bosna-Hersek Yugoslavya'ya katılmıştır. Bu dönemde ağır vergiler ve toprak reformları sonucu Müslüman halk ezilmiş, onlara ait dükkânlar yağmalanmış, Bosna-Hersek'in birçok şehrinde ve Sancak'ta yüzlerce Müslüman katledilmiştir. Baskılardan kurtulmanın yolunu politik mücadelede gören Boşnaklar, 1919'da Saraybosna'da Mehmed Spaho liderliğinde 'Yugoslavya Müslümanlar Teşkilâtını' kurmuşlardır. Boşnak uleması da 'El-Hidâye' adlı siyasî bir teşkilât oluşturmuştur. Bu teşkilâta bağlı 'Mladi Muslimani' (Genç Müslümanlar) ise İslâmî kimliğin yeniden kazanılabilmesi için çalışmalar yapmışlardır. Bu faaliyetler, Bosna-Hersek'e Alija İzetbegoviç, Ömer Behmen, Salim Sabiç gibi birçok siyasetçi ve aydın kazandırmıştır.⁴

Sırlar'ın hâkimiyetindeki I. Yugoslavya'nın ömrü fazla uzun sürmemiş; II. Dünya Savaşı sırasında Alman saldırılarına dayanamamaya 1941'de tarihe karışmıştır. Anarşinin egemen olduğu bölgede Almanların desteği ile bağımsız bir Hırvat devleti kurulmuş, bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek bu devletin sınırları içinde yer almıştır. Hırvatların bu yıllarda Boşnaklara, Sırlara ve Yahudilere karşı giriştikleri katliamlarda yüzbinlerce insan ölmüştür. Hırvat devleti, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği tarih olan 1945'te yıkılmıştır. Bu tarihe kadar katliamları gerçekleştirenler sadece Hırvatlar değillerdi. Sırlar da Müslümanlara saldırarak Foça, Goradze, Visegrad, Srebrenica gibi birçok şehirde katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Bu süre zarfında takriben 148.000 Müslüman Boşnak, Sırlar tarafından öldürülmüştür.⁵

29 Kasım 1945 tarihinde II. Yugoslavya (Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) kurulmuş, Bosna-Hersek de bu devlete dâhil olmuştur. Devlet Başkanı Josip

³ Zafer Çakmak "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 4, 2003.

⁴ İmamovic, a.g.e., s. 489; Bojic, a.g.e., s 165; Safet Bandzovic, Iseljavanje Bosnjaka u Tursku, Sarajevo 2006, s.479.

⁵ İmamovic, a.g.e., s.485-489; Bojic, a.g.e., s.153-156; Bandzovic, a.g.e., s.308-320.

Broz Tito döneminde Yugoslavya Avrupa'da önemli bir güç olmuştur. Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ olmak üzere altı cumhuriyetten oluşan Federal Yugoslavya, 1980'e kadar Tito'nun idaresinde kalmıştır. 1936 Sovyet Anayasası'nın bir kopyası olarak hazırlanan anayasa, 1946 yılında yürürlüğe girmiş; Tito önderliğinde kurulan sistem, Sovyetler Birliği'nden esinlenmekle birlikte Yugoslavya şartlarına uygun, özgün bir yapı arz etmiştir. 1945'ten itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkileri zayıflayan ve Balkanlar'da bağımsız lider ülke olma iddiasını taşıyan Yugoslavya, 1940'lı yılların sonunda Moskova'dan tamamen kopmuştur. Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı 1945-1965 döneminde ise 'Bağlantısızlar Hareketi' denilen bir devletler grubunun başını çekmiştir.⁶

1980'lere geldiğinde, Yugoslavya'daki ekonomik ve sosyal sorunlar giderek devletin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. 1980'de Tito'nun ölümü, farklı milletleri bir arada tutan bağı koparmış ve bu liderin ölümünden bir süre sonra devlet başkanlığına getirilen Miloseviç'in, Ortodoksluk, Komünizm ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sistemi Yugoslavya'da uygulamaya kalkışması, dağılma sürecini tetiklemiştir. Bunun ilk belirtileri Kosova'da ortaya çıkmıştır.⁷ Bu gelişmeler sonunda Bosna-Hersek, Mart 1992'de bağımsızlığını ilân etmiş ve 7 Nisan 1992'de Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmen tanınmıştır. Halk oylamasının devam ettiği 1 Mart'ta Sırp'ların Saraybosna'ya saldırılarıyla katliamlar başlamıştır. Gelişen olaylar, kısa süre içerisinde Saraybosna'nın her tarafına yayılınca şehir, Müslümanlar ve Sırp'lar arasında ikiye ayrılmıştır. Çatışmaların kuzeydoğu Bosna'ya doğru ilerlemesi üzerine devlet, meclisi feshederek seferberlik ilân etmiş, devlet başkanı Alija İzetbegoviç'in bütün yetkileri üzerine almasıyla 20 Mayıs'ta ilk düzenli ordu oluşturulmuştur. Bosna'nın doğusundaki Zvornik, Visegrad, Foca, Goradze, Srebrenica gibi şehirlerde Müslüman halk katledilirken, Hırvatlar da Hersek'in orta ve güneyinde başkenti Mostar olan bir devlet kurduklarını ilân etmişler, ardından saldırıya geçerek katliamlara başlamışlardır. 1995 yılına kadar süren çatışmalarda 350.000 kişi ölmüş, 65.000 kadına tecavüz edilmiş, Osmanlı dönemine ait pek çok tarihî eser yok edilmiştir.⁸

1995 yılının sonlarına doğru imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile ülkedeki çatışmalar sona ermiş, bayrağı, ulusal marşı ve anayasasıyla uluslararası toplumun yarattığı bir devlet olan Bosna-Hersek uluslararası siyaset sahnesinde yerini almıştır.⁹ Siyasi ve kültürel açıdan zengin bir tarihe sahip olan Bosna, 1995 sonrasında bir yandan adım adım yok edildiği savaşın yaralarını sarmaya, diğer yandan da uluslararası toplumun yardımlarıyla ayakta kalmaya çalışan küçük bir Avrupa ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Döneminde Bosna'da Türkçe

Balkanlar'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi sonucunda bölgeye yeni bir din, sosyal düzen, devlet idaresi ve dil geldiğini görüyoruz. Türklerin Balkanlar'daki egemenlik dönemi, bölge uluslarının maddî ve manevî hayatlarında önemli izler bırakmıştır. Yeni kurumlar ve kavramlar yeni kelimeleri de beraberinde getirmiş, Balkan milletlerinin dilleri Türkçeden ileri düzeyde etkilenmiştir. Yeni idarenin başında bulunan Türk memurların halkla teması, bazı bölgelerin Türklerle iskânı, İslâmiyet'in yerli halk tarafından kabulüyle

⁶ İmamovic, a.g.e., s.531-540; Bojic, a.g.e., s. 225-262.

⁷ Nijaz Durakovic, Prokletstvo Muslimana, Harfograf Tuzla, Tuzla 1998, s.265.

⁸ Durakovic, a.g.e., s.303-320.

⁹ Şirin Öner, N. Aslı, Dram Sonrası Bosna: Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2013, s.118.

İslâm kültürünün yerleşmesi ve ortak dinî terminolojinin kullanılmaya başlanması, Türklerin getirmiş oldukları zanaatlar, bazı öğrencilerin eğitim için İstanbul'a gitmesi ve memleketlerine dönünce Türkçe kelimeleri kullanmaları ve yaymaları Balkan dillerine Türkçeden yüzlerce kelimenin girmesine yol açmıştır. Bunlara ilâveten, Osmanlı yönetiminin bölge uluslarının dillerini rahatça kullanmalarına izin vermesi de Türkçe kelimelerin bu dillere girmesini ve insanların bunları kolaylıkla benimsemesini sağlamıştır.¹⁰

Bosna, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, İstanbul'a din adamı olarak yetiştirilmek üzere birçok öğrenci gönderilmiştir. Bu kişiler, Bosna'ya dönünce medrese, mektep ve dinî okullarda veya yazdıkları kitaplarda öğrendikleri Türkçe kelimeleri kullanarak dinî terminolojinin oluşmasına büyük katkı yapmışlardır. Türkçe kelimeler, bir yandan günlük hayatta çok sık tesadüf olunan kavramlarda kullanılırken, diğer yandan halk şiiri geleneğinde varlıklarını devam ettirmişler; halk şiiri toplayıcıları tarafından orijinal şekillerinin korunması sayesinde Boşnakçaya yerleşmişlerdir. Bugün Türkçeden Boşnakçaya geçen kelimeler, günlük hayatta çok sık kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; *čekić* (Çekiç), *česma* (çeşme), *čizma* (çizme), *kutija* (kutu), *limun* (limon), *rakija* (rakı), *pamuk* (pamuk) gibi kelimelerdir. Bazı kelimelerin ise Boşnakçada karşılıkları olmasına rağmen daha çok Türk dilinden alınanlar tercih edilmektedir. Söz gelimi, *čaršaf-plahta* (çarşaf), *čaršija-trg* (çarşı), *jastuk-uzglavlje* (yastık), *jorgan-pokrivač* (yorgan), *peškir-ručnik* (peşkir, havlu) gibi kelimeler örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, hayatın her sahasına yayılmış bulunan Türkizmlerin (*Turcizm*)¹¹ bir kısmı ya tamamen kullanımdan çıkmış ya da arkaik kelimeler olarak Boşnakçadaki yerlerini almışlar veya sadece bazı kesimlerin kullandığı kelimeler hâline gelmişlerdir. Bunlara örnek olarak, *sofra*, *leğen* (leğen), *bajrak* (bayrak), *mutvak* (mutfak), *pendžer* (pencere), *mušema* (muşamba), *taksirat*, *haber*, *fajda* kelimeleri verilebilir.¹² Türkler, Balkan dilleri ve Boşnakçaya Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince kökenli kelimeleri Türkçedeki fonetiğiyle vermişler ve söz konusu dillere bu şekilleriyle yerleşmişlerdir.

Türkçeden Balkan dillerine geçen sözcükler konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi hiç şüphesiz Abdulah Škaljić'in eseridir. Boşnakçadaki Türkçe kelimeleri bir araya getiren '*Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*' (Sırpça-Hırvatça Dili ve Turkizm) adlı sözlükte, Türkçe kökenli ve bu dil sayesinde Boşnakçaya (yazıldığı tarih itibarıyla Sırpça-Hırvatça olarak isimlendirilen dile) geçmiş 8.742 Türkçe kelime, sıfat, takı vs. bulunmaktadır.¹³

1463'te Osmanlı ordusunun Bosna'yı fethinden sonra, Boşnakların önemli bir kısmı, Türk dilini hem resmî dil hem de aralarında iletişim, eğitim ve edebiyat dili olarak kabul etmiştir. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a katıldığı 1878'de bu eyalette 43 ilkokul, 43 medrese, birçok lise, öğretmen okulu, iki sanat okulu ve Vilayet Yüksek Okulu vardı. Bu okullarda özellikle kız çocuklarının öğrenim görmesine önem verilirdi; öğrenim Türkçe ve Arapça olarak yapılıyordu. Söz konusu bilgiler, bize Türkçe'nin Bosna'daki yeri hakkında bir fikir vermektedir. Diğer yandan, Osmanlı döneminde gelişen Boşnak edebiyatına ilişkin kaynaklara bakıldığında, Türkçe yazan edebiyatçıların olduğu

¹⁰ Selçuk Kırbaç, "Türk Dilinin Boşnakça İle İlişkileri ve Abdulah Škaljić", The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 6, April, 2013, s. 902-903.

¹¹ Bu kavram Balkan dillerine geçen Türkçe kelimeleri ve Türkçenin etkisini belirtmek için kullanılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türkçe kökenli ve bu dilden ödünç alınan bütün kelimeler için kullanılan bir kavramdır. Bu kelimenin ayrıca "Turcizmi", "Turkizam" ve "Orientalizm" gibi kullanışları da bulunmaktadır.

¹² Selçuk Kırbaç, Amra Dedeic-Kırbaç, "Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi", Gora Abidesi, İstanbul 2007, s. 52-53.

¹³ Kırbaç, a.g.m., s.903.

görülmektedir. Fehim Nametak, *Pregled Knjizevnog Stvamnja Bosansko-Hercegovackih Muslimana Na Turskom Jeziku* (Türkçe Yazmış Bosna-Hersekli Müslüman Müellifler Üzerine Bir Gözlem) adlı eserinde Türkçe yazan 116 Bosna-Hersekli şairden söz etmektedir. Sonraki çalışmalarda Osmanlı döneminde Türkçe yazanların sayısının 300'den fazla olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴ Türkçe yazan divan şairlerinden bazıları; Adnî, Nihadî, Hasan Kafî Pruşçak, Derviş Paşa, Lamekanî, Ağa Dede, Mecazî, Süleyman, Varvarlı Ali Paşa, Turâbî, Selman, Hevâyî, Ahmed Çelebi, Nergisi, Derviş, Hüsâmî, Ali Ala-addin, Habîbî, Fevzî, Mirî, Sâmî, Mezâkî, Sükkerî, Bezmî, Tâlib, Kâtibi, Kâimî, Gaibi Zârî, Rüşdî, Vuslatî, Zikrî, Valî, Nâbî, Ali Alaeddin Sabir, Hacı Yusuf Livnak, Habibe Stoçević, Arif Hikmet. Ahmed Sûdî, İbrahim Peçûyî, Abdî, İbrahim, Yusuf, Hacı Mustafa, Abdullah Mahir, Sabit ve Mehmed Reşid gibi isimlerdir. Fadıl Paşa, Seyfî, Habibâ Rıdvanbegzâde, Muhammed Şâkir, Ahmed Hamdi, Abdülkerim Zühdî, Bosnavi Baba ise bölgenin yetiştirdiği Türkçe yazan diğer şahsiyetlerdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Türkçe şiir yazarlar da şöyle sıralanabilir: Fehmî, Esad, Hamza ve Mustafa, Fırakî, Molla Muhammed, Ahmed, Mehmed Refik, İbrahim Zikrî, Muhammed Tevfik, Salih Sıdkî Muvakkit, Flüseyin Enveri Kadiç, Muhammed Kamil, Yunus Remzî, Mehmed Şâkir, Muhammed Kadri.¹⁵

Türkçenin Bosna'da edebiyat dili seviyesine yükselmesi onun öğretilmesi konusunu da gündeme getirmiş ve bu yolda bazı eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan önemli ve ilgi çekici olanlardan birisi, asıl ismi Muhammed Bosnevî olan Mehmed Hevaî Üsküfî'nin 1631'de kaleme aldığı Boşnakça-Türkçe sözlüktür.¹⁶ Hevâî'nin önemli eserlerinin başında 1631'de IV. Murad'a ithafen yazdığı *Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî)* gelmektedir. Hevâî'den önce, Mevlevî Şâhidî İbrahim Dede (1470-1550) tarafından 1515 yılında *Tuhfe-i Şâhidî (Lügat-i Şâhidî)* adıyla bilinen Farsça-Türkçe bir sözlük nazmedilmiştir.

Türk dilinin yaygın biçimde kullanılmasıyla birlikte Türk atasözlerine olan ilgi de artmıştır. Konunun ilk örneğine Mehmet-Bag Kapetanoviç Ljubuşak'ın kaleme aldığı "*Cevâhir-i Şarkiye*" (Doğu'nun Mücevheri) adlı eserde rastlanmaktadır.¹⁷ Bu eserde, Boşnakçada 4.492 atasözü, atasözü niteliğinde cümle ve özlü sözün yer aldığı belirtilmektedir. Türkçenin edebiyat, kültür ve sanat alanlarında kullanılmasına paralel olarak Türkçe-Boşnakça dilbilgisi kitapları da basılmıştır. Türk dili Boşnakçaya nüfuz ettikçe günlük dilde de kullanılır olmuştur. Örneğin, 'selam alejkum', 'eslamu alejkum' vb. ifadeler Boşnak diline Türkler aracılığıyla sokulmuştur. 'Alah razı olsum', 'merhaba' vb. sözcükler de evde, ailede veya mahallede günlük dilde kullanılmaktadır.¹⁸

Bosna'da Türkçe'nin varlığını sürdürmesi ve yaygınlaşmasında basının önemli rolü olmuştur. Bu rol, Bosna-Hersek'te bir basımevinin kurulmasından sonra daha fazla hissedilmiştir. Çünkü basımevinin olmaması halkın kitapları dışarıdan getirmelerine veya dışarıda bastırmak zorunda kalmalarına yol açmıştır. 1865'te Bâb-ı Âlî'nin hazırladığı anayasayla "eyalet" yerine "vilayet" olan Bosna'nın ilk valisi Şerif (Topal) Osman Paşa, Belgrad yakınlarındaki Zemun'da oturan Alman tipograf İğnyat Sopron'u (1825-1894) bir basımevi kurması için çağırmıştır. Sopron, bu davet üzerine 1866'da Saraybosna'da

¹⁴ Fahri Kaya, *Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 2008, s.19-20.

¹⁵ Kaya, a.g.e, s.19.

¹⁶ Mehmed Hevaî Üsküfî, Boşnak edebiyatı türlerinden biri olan alhamiyado edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Alhamiyado edebiyatı, ağırlıklı olarak, dini şiirler ve ahlaki ve toplumsal temalara sahip dizeleri içeren farklı türlerde yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Bu edebiyatı türü ile ilgili olarak bkz. Noel Malcolm, *Bosnia-A Short History*, Macmillan, London 1994.

¹⁷ Şenol Alparslan, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

¹⁸ Alparslan, a.g.e, s.143.

Sopronova pečatnja (Sopron'un Basım Evi) adlı basımevini açmıştır. Burada Bosna'nın ilk gazeteleri basılmıştır. Bunlardan ilki *Bosanski vjestnik*'dir. Gazete, Boşnakça olarak, Kiril harfleriyle basılmıştır. Onu Türkçe gazeteler izlemiştir. Bunlardan biri, Vilâyetin Boşnakça ve Türkçe olarak Mayıs 1866'da basılan resmî gazetesi *Bosna*'dır.¹⁹ Gazete, dört sayfadan oluşmuştur, dış sayfaları Boşnakça olarak Kiril harfleriyle, iç sayfaları Arap harfleriyle Türkçe olarak basılmıştır.²⁰

Bosna gazetesinin ilk yazarı Mustafa Rifet İmamoviç'tir. *Gülşen-i Sarây* gazetesinin sahibi ve yazarı Mehmed Şakir Kurtçehayıç, 11 Haziran 1868'den itibaren *Bosna* gazetesinin yazarı olmuş ve bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür. Gazetede sosyal ve iktisadî konular ile siyasî ve kültürel olaylar ele alınmış, Bosna ve diğer memleketlerden gelen mektuplar, Avrupa, Asya ve Amerika gibi kıtalardan kısa ve uzun haberler yayımlanmıştır.

Bosna Valisi Osman Şerif Paşa'nın izniyle Saraybosna Vilâyet Matbaası'nda resmî olmayan *Gülşen-i Sarây-Sarajevski cvjetnik* (Sarâybosna'nın Çiçek Bahçesi) adlı başka bir gazete de çıkarılmıştır. Saraybosna'da devlet görevinde bulunmuş olan Kurtçehayıç, bu gazetenin sahibi ve yazarıydı. Bu gazetenin de dış sayfaları Kiril harfleriyle Boşnakça, iç sayfaları Arap harfleriyle Türkçe basılmıştır. Türkçe kısmının sonunda Kurtçehayıç'in ismi yazılmıştır. *Gülşen-i Sarây* gazetesinin ilk sayısı 26 Aralık 1868 tarihlidir. Gazete, üç sene kesintisiz olarak, önceleri haftada bir defa Perşembe günleri, 10 Ocak 1870 tarihinden itibaren de Cumartesi günleri çıkmıştır.

Bosna'nın tarihsel açıdan ele alındığı bölümde belirtildiği gibi, 1875'te Hersek'te Hristiyanların çıkardığı isyandan sonra Bâb-ı Âlî'nin kararıyla bölge Bosna'dan ayrılmış ve Hersek Vilâyeti oluşturulmuştur. Hersek Vilâyeti'nin de kendi basımevi ve resmî gazetesinin olması gerekiyordu. Bu amaçla Mostar'da Hersek Vilâyet Matbaası açılmış, Vilâyetin resmî gazetesi olan "*Neretva*" gazetesi burada basılmıştır. İlk sayısı 2 Mart 1876 tarihlidir. Başyazarı Mehmed Hulusi'dir.²¹ *Bosna* ve *Gülşen-i Sarây* gazeteleri gibi dört sayfadır. Dış sayfaları Kiril harfleriyle, iç sayfaları Arapça harflerle Türkçe basılmıştır. *Neretva* gazetesi varlığını bir yıl sürdürebilmiştir. Son sayısı 16 Aralık 1876 tarihli olan bu gazete toplam olarak 38 sayı yayımlanmıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Döneminde Bosna'da Türkçe

Bosna'nın Berlin Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verildiği 1878'den I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e kadarki dönem Türkçe açısından zor bir dönem olmuştur. Viyana'nın bölgeyi işgalinden sonra Bosna'da başta siyasi yapı olmak üzere, eğitim, kültür ve basın hayatında ciddi bunalımlar yaşanmıştır. O dönemde Osmanlı yenilmiş bir düşmandı ve onu hatırlatan her şey ortadan kaldırılmalı, Türklüğü sembolize eden her şey olumsuz olarak gösterilmeli ve Batı medeniyetinin değerleri güçlü ve üstün olarak gösterilmeliydi. Bu dönem, Bosna'da zayıflamış olan Osmanlı Devleti'nin "kalıntısı" olarak görülen Boşnakların bunalım dönemidir. O yıllarda Boşnak nüfusunun büyük kısmı başta aydınlar olmak üzere Türkiye'ye göç etmiştir. Bu durum, Bosna'nın özellikle eğitim ve kültür hayatını olumsuz yönde etkilemiş, Türkçe'nin bu ülkedeki varlığına ciddi bir darbe indirmiştir. Buna rağmen bazı Boşnak aydınların çabalarıyla Türkçe yayınlar sürmüştür. Bu dönemde Vilâyet Matbaası'nın adı değiştirilmiş, "Cesarsko-

¹⁹ Gazetenin ilk sayısı Hicri takvime göre 13 Muharrem 1283, Rumi takvime göre 16 Mayıs ve Yuliyen takvimine göre 28 Mayıs 1866 tarihinde çıkmıştır.

²⁰ Neira Zacinovic, *Bosna Kütüphanelerinde Eski Türkçe Gazetelerin Dili* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2003, s. 13-14.

²¹ Zacinovic, a.g.e. s. 17-18.

kraljevska tiskara” (İmparator ve Kral Basımevi) olmuştur. Burada 1884'te “*Vatan*” gazetesi çıkmıştır. Dört sayfa ve Türkçe olarak basılan “*Vatan*” büyük ilgi görmüş, abone sayısı 700'ü bulmuştur. Gazetenin kurulmasında dönemin Boşnak aydınları etkili olmuştur. Bu aydınlardan bazıları şunlardır: Mustafa Hilmi Hacımeroviç, Lubuşkili Mehmed Beg Kapetanoviç, Mustafa Hayrudin Bag Fadilpaşiç, Mustafa Hayrudin Beg Fadilpaşiç, Mehmed Nezir, Ahmed Sabit, Sunullah Sokoloviç, avukat Yusuf Hakki Filipoviç, İbrahim Beg Başagiç, Mehmed Raşidagiç ve Mulaga Merhemiç. *Neretva* gazetesinin başyazarı Mehmed Hulusi (1843 - 1907) de *Vatan*'ın başyazarı olmuştur. Gazete, 12 Eylül 1884 ve 2 Nisan 1897 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Bu gazetenin yayın hayatına veda etmesinin ardından Türkçe olarak “*Rehber*” gazetesi yayın hayatına merhaba demiştir. İlk sayısı 24 Nisan 1897 tarihlidir. 1902'ye kadar, dört sayfa Türkçe olarak basılan *Rehber*'de edebî yazılara yer verilmiş ve şiirler yayımlanmıştır.²²

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Bosna'da yavaş yavaş Osmanlı/Türk kültürünün izleri silinmeye ve Türkçe'nin etkisi azalmaya başlamış olsa da Bosna-Hersekli aydınlar tarafından Türkçe canlı tutulmaya çalışılarak bu dilde yayımlar yapılmaya gayret edilmiştir. Buna örnek olarak “*Behar*” ve “*Misbah*” mecmuaları gösterilebilir. *Behar*'ın (1900-1911) 1906 ve 1907'de çıkan sayıları Türkçe, “*Misbah*” ise Arap harfleriyle Boşnakça ve Türkçe yayımlanmıştır. “*Misbah*” adıyla Ekim 1912'de çıkarılmaya başlanan mecmua, ikinci yılından itibaren (30 Ekim 1913) “*Yeni Misbah*” adıyla hem Latin hem Kiril harfleriyle yazılan başlığı ile 1914'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Bosna-Hersek'in 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakından sonra da bu coğrafyada mektep ve medreselerde Türkçe derslerin devam ettiği görülmektedir. Medreselerde Arapça, Türkçe, Boşnakça ve Almanca okutuluyordu. Yeni usulde eğitim veren mektep ve medreselerde okutulan ders programında ise, Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar toplam 50 saat Türkçe ders bulunuyordu. Bu dersler arasında; Sarf (Şekilbilgisi/Morfoloji), Nahiv (Cümle Bilgisi/Sentaks), Kıraat Temrinâtı (Okuma Alıştırması), Edebiyat, Kitâbet (Yazma), Kavaid-i Farişiye (Farsça Dilbilgisi), Hat ve İmlâ gibi dersler bulunuyordu.²³

I. ve II. Yugoslavya Dönemlerinde Bosna'da Türkçe

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bosna-Hersek'i de içine almıştır. Bu dönem, Bosna'da Türkçe için karanlık bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemin sona ermesi ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte basın dili olarak Türkçe'nin izlerine tekrar rastlıyoruz. Hırvatistan ve Bosna'da yayımlanan “*Doğu Batı Dergisi*” bunun en güzel örneğidir. Dergi, Hırvat yazarların eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsçaya çevirme amacıyla Boşnak kökenli aydınlar tarafından 1942 yılında Zagreb'te kurulan bir yayınevinin en önemli projesi niteliğindeydi. “*Doğu Batı*”, ilkin Latin harfleriyle 6 Nisan 1943 ve 15 Ağustos 1944 tarihleri arasında aylık olarak tamamı Türkçe ve toplam sekiz sayı olarak yayımlanmıştır. Başyazarı, Bosnalı gazeteci-yazar ve Türkçeyi iyi bilen bir diplomat olan Abdurzak Hifzi Bjelavac (1886-1972) idi.²⁴ Bjelavac, kendisinden önce yazarlara nazaran romanlarında, Boşnak ailesini daha derinden ve büyük bir cesaretle incelemiş, değerli sosyal yapıtlarıyla Boşnak romanının yerel konularla tarihî

²² Zacinovic, a.g.e. s. 18-21.

²³ Genç Osman Geçer, “Türkçenin Çekilmeye Direndiği Bir Vatan: Bosna-Hersek”, www.turkcede.org, 03.04.2014.

²⁴ Anđelko Vlačić, “Doğu ve Batı, jedini hrvatski list na turskom jeziku (1943-1944)”, Behar, Casopis za kulturna i društvena pitanja, Zagreb 2013, s. 16-23.

olaylardan kurtulması yolunda ilk adımı atmıştır. Boşnakların yeni koşullara ayak uydurup aydınlanması için savaştan Bjelovac, memleketindeki asilzadelerin görüş ve anlayışlarını da kınamıştır. Yaşadığı dönem ve sonrasında çok sevilen bu yazar, “*Hazer*” adlı romanını eski Kraliyet Yugoslavyası’nın Ankara büyükelçiliğinde basın ve kültür ataşesi olduğu yıllarda Türkçe olarak yazmıştır.²⁵

II. Dünya Savaşı ertesinde kurulan Yugoslavya cumhuriyetlerinden biri konumundaki Bosna-Hersek’te eğitim hayatında Türkçe’nin izlerine rastlamak mümkündür. Türkçe, bu dönemde medreselerde ders olarak okutulmaktaydı. Ancak ne basın hayatında ne de günlük kullanımda Türkçe’nin etkisi kalmamıştı. Bu etki, sadece Boşnakçaya Türkçeden geçmiş, “*Türkizm*” olarak nitelendirilen kelimelerde bulunmaktadır. Türkçe artık bir araştırma konusu olmuş, geçmişten gelen edebî ve tarihî eserlerde birer hatıra ve bilimsel malzeme olarak yer almıştı. Bu gayeyle üniversite bünyesinde çalışmalar yürütecek ve Türkçeyi araştırarak müesseselerin kurulması çalışmalarına girişilmiştir. Bunun en önemli iki örneği, 1950’de kurulan Saraybosna Üniversitesi Türkoloji Bölümü ile aynı yıl kuruluşu tamamlanan Şarkiyat Enstitüsü’dür. Bugün bu iki kurum, Bosna’da yapılan Türkoloji çalışmalarının merkezi konumundadır. Türk dili, tarihi, kültürü ve sanatının araştırıldığı bu kurumlar, Bosna’daki zengin Osmanlı mirasının korunması ve araştırılması yolunda çalışmalar yapmışlardır. Şarkiyat Bölümünün iki hocasını burada anmak gerekir. Bunlardan biri Arap-Fars Dili ve Edebiyatı derslerini veren Šaćir Sikirić, diğeri Türk dili eğitimini yürüten Nedim Filipović’tir. Filipović, 1950 yılında Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinde Şarkiyat Bölümünü kuran isimdir. Yine aynı bölümde ders veren, Şarkiyat Enstitüsünün önemli bilim adamları Besim Korkut, Hamid Hadžibegić ve Omer Mušić de bu bölümün ilk hocalarıdır. Şarkiyat Enstitüsünün önemli hocaları Teufik Muftić, Ešref Kovačević ve Salih Trako da Şarkiyat Bölümünde dersler vermişler, sonraki yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünde Jasna Šamić, Ekrem Čaušević, Kerima Filan, Slobodan Ilić görev yapmışlardır.²⁶ Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü’nün çıkardığı “*Prilozi za orijentalnu filologiju*”, Saraybosna Tarih Enstitüsü’nün yayınlığı “*Prilozi*” ve Saraybosna Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi’nin yayınlığı “*Anali GHB*” Bosna’daki önemli bilimsel yayın organlarıdır.

Bosna-Hersek’teki Türkoloji çalışmalarının önde gelen isimlerinden Fehim Nametak, özellikle Osmanlı dönemi edebiyatı konusunda yaptığı çalışmalarıyla tanınmaktadır. 1989 yılında yayımlanan *Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku* (Bosna-Hersek Müslümanlarının Türkçe Kaleme Alınmış Eserleri) adlı çalışmasında Türkçe yazmış olan 116 Bosna-Hersekli şairden bahsetmektedir. Nametak’ın çalışmaları arasında 1991 tarihli “*Divanska poezija XVI i XVII stoljeća u Bosni i Hercegovini*” (Bosna-Hersek’te 16-17. Yüzyıl Divan Edebiyatı), 1997 tarihli “*Divanska književnost Bošnjaka*” (Boşnakların Divan Edebiyatı) bulunmaktadır. Onun yanı sıra, 1998’de Şarkiyat Enstitüsü Müdürlüğüne gelen ve hâlen bu görevde olan Behija Zlatar’ın da adını anmak gerekir. Osmanlı dönemindeki Bosna-Hersek konusunda yaptığı çalışmalarıyla tanınan Zlatar’ın, 1988’de Enes Pelidija ile hazırladığı “*Pljevlja i okolina u prvim stoljećima osmansko turske vlasti*” (Osmanlı Döneminin

²⁵ 1930’lu yıllarda Kraliyet Yugoslavya’sının basın ataşesi olarak görev yaparken Ulus, La Republique ve Cumhuriyet gazeteleri için de yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Kaya, Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 2008.

²⁶ Selçuk Kırbaç, “Balkan Türkoloji Tarihçesi”, Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 61-62.

İlk Yüzyıllarında Taşlıca ve Çevresi) ve 1996'da tamamladığı “Zlatno doba Sarajeva” (Saraybosna'nın Parlak Dönemi) adlı eserleri bulunmaktadır.²⁷

Bu dönemde Türk yazarlarının eserleri Boşnakçaya çevrilmiştir, ama Bosna'da Türkçenin varlığı zayıflamıştır. Ayrıca Türkizmler günlük dilde oldukça azalmış, yerlerini Sırpça-Hırvatça kökenli kelimeler almıştır. Diğer yandan, günlük hayatta Boşnakçada kullanılan Türkçe sözcükler de kaybolmuştur. Bu dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanında başlayan olumsuz Türk imajı yaratma politikası sürmüştür. Artık Bosna'da Boşnakların Türkçe ile temasının azaldığını söylemek doğru olacaktır. Ancak bu, Türkçenin etkisinin tamamen ortadan kalktığı ve kaybolduğu anlamına gelmez. Sadece faal olarak kullanılmamaktadır. Yukarıda söylendiği gibi, Türkçe bu dönemde araştırmalara konu olan bir dildir. Boşnaklar kendi edebiyatlarını, kültürlerini daha iyi tanımak için Türkçe bilmek, onu araştırmak mecburiyetindedirler. Bu sebeple Boşnak Türkologlar Türkçe ile ilgili sayısız çalışmalar yapmışlar, bu çalışmalarda Boşnak yazarlarca Türkçe yazılan divanlar, gazeller ve diğer eserlere geniş yer verilmiştir. Osmanlı döneminde yazılan eserler, Boşnakçaya çevrilip incelenmiş; Bosna kütüphanelerinde bulunan Türkçe eserlerin katalogları yapılmış ve tanıtılmışlardır. Ayrıca Bosna-Hersekli Türkologlar tarafından Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya giren Arapça ve Farsça kökenli etimolojik sözlükler hazırlanmıştır.

1995 Sonrası Dönemde Bosna-Hersek'te Türkçe

Bosna'da 1992-1995 yılları arasında yaşanan iç savaştan sonra Türk kültürü ve Türkçe açısından olumlu değişiklikler olmuştur. Yukarıda bahsedilen Türkçeyi araştırma faaliyetleri hız kazanmış ve bunlara Türkçeyi öğrenme ve öğretme de eklenmiştir. Bu gelişmeleri Türkiye'nin dış politikasında Balkanlar'a yönelik uygulamaya koyduğu “yumuşak güç” (soft power) stratejisi çerçevesinde değerlendirmemiz gerekir. Yumuşak güç, fiili müdahale ve zor kullanarak değil, rızaya dayanarak işbirliğine gitmek olup, gündemin belirlenmesinde aktörlerin önceliklerini dikkate almak ve ikna etmenin ötesinde onları etkileyerek kendilerine sunulan seçeneklerle aktörleri cezbetmektir.²⁸ Bir ülke, kültürel açıdan elverişli bir zeminde sahip olduğu yumuşak gücü kullanarak uluslararası camiada daha itibarlı bir konuma gelebilir. Yumuşak gücü oluşturma yolu, başkalarına cazip gelen bir kültür, siyasal ve kurumsal yapı ile ahlaki temelde meşruiyete dayanan politikalar üzerine inşa edilen bir çekim merkezi meydana getirmekten geçmektedir.²⁹ Bu gücün oluşmasında rol oynayan başlıca aktörler, yazılı/görsel basın, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve çokuluslu şirketlerdir. Türkiye, yumuşak güç açısından azımsanmayacak olanaklara sahiptir. İçinde bulunduğu coğrafya itibarıyla, komşu ülke ve bölgelerle güçlü bağları bulunmaktadır ki bu bölgelerden biri de Balkanlar'dır. Zira burası, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra bile Türk kültürünün canlı biçimde yaşadığı bir coğrafya olarak kalmıştır.

²⁷ Kırbaç, Balkan Türkoloji Tarihçesi, s. 62.

²⁸ J. Nye, Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York: Public Affairs, 2004, aktaran S. Karagül, “Türkiye'nin Balkanlar'daki ‘Yumuşak Güç’ Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, (8:1): 82, 2013.

²⁹ Karagül, a.g.m. s. 83.

Türkiye, gerek Balkanlar gerekse diğer bölgelerde yumuşak gücünün araçlarından birisi olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nı (TİKA) kullanmaktadır.³⁰ TİKA, 1992 yılında Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya ve Karadeniz bölgesinde bağımsızlığını kazanan devletlerle Afrika'da gelişmekte olan ülkelerin kalkınma gayretlerine yardımcı olmak amacıyla Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur.³¹ 2000'li yılların başına kadar adı pek duyulmayan TİKA, bu tarihten itibaren Türkiye'nin yeni dış politika anlayışıyla birlikte faaliyet alanını genişletmiştir. TİKA'nın 2002'de on iki olan Program Koordinasyon Ofisi sayısı 2011'e gelindiğinde ikiye katlanmıştır. Böylece söz konusu kurum Türkiye'nin işbirliği yaptığı 32 ülkede 35 Program Koordinasyon Ofisi aracılığıyla faaliyetlerini yürütmektedir.³² TİKA, başta eğitim olmak üzere yardım yaptığı ülkelerin sosyal ve iktisadi altyapılarının güçlendirilmesi, kültürel işbirliği ve iletişim imkanlarının artırılması ve 2011 yılına kadar Türkçeyi ve Türk kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik birçok alanda faaliyet göstermiştir. Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş eserleri restore etmek te TİKA'nın gerçekleştirdiği projeler arasındadır.³³ Bunun yanı sıra, Balkanlar'da Türkçe yayınlanan çok sayıda gazete, dergi, televizyon ve radyoya eğitim ve donanım desteği sağlanmaktadır.³⁴ Bosna özelinde ise, TİKA'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar, ilk başlarda savaş sırasında hasara uğramış okul, hastane vb. yapıların onarılması, işsizliğin azaltılması ve kamu yönetiminin geliştirilmesidir.³⁵ Daha sonraları TİKA harcamalarının sektörel dağılımına bakıldığında, eğitimin ilk sırayı aldığı görülmektedir.³⁶

TİKA'nın Türk dilinin kullanımını yaygınlaştırmak adına yaptığı çalışmalar arasında üniversitelerde Türkoloji bölümlerinin kurulmasını sağlamak ve bu bölümlerde ders verecek öğretim elemanlarını görevlendirmek te bulunmaktadır. Örneğin, Tuzla ve Zenica üniversitelerindeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri TİKA'nın desteğiyle kurulmuşlardır. Tuzla Üniversitesinin Felsefe Fakültesine bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TİKA tarafından 2001'de açılmıştır. Bu bölümde hem TİKA'nın görevlendirdiği hem de yerel öğretim elemanları görev yapmakta, Türk dili, tarihi, kültürü ve edebiyatıyla ilgili etkinlikler düzenlenmektedir.³⁷ Zenica Üniversitesinde ise bizzat TİKA tarafından 2005'te kurulmuş olan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilk mezunlarını 2009'da vermiştir. Bölüm, Türk dilini ve kültürünü tanıtmaya ve sevdirmeye yönelik faaliyetler

³⁰ Türkiye'nin kültür dış politikasının diğer araçları; Yunus Emre Enstitüleri, yurtdışındaki öğretim kurumları, Türk okulları, yükseköğretimin uluslararasılaşması, burslar ve uluslararası medyada Türkçe gibi hususlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Türk, Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2014.

³¹ TİKA, 1999 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır.

³² TİKA ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TİKA Resmi Web-sayfası, www.tika.gov.tr, 30.03.2014.

³³ Karagül, a.g.m., s. 93.

³⁴ Aynı yerde.

³⁵ TİKA, 2009 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2009 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2009.pdf>, 31.03.2014.

³⁶ 2010'da harcamaların yüzde 47,5'i, 2011'de yüzde 35,18'i ve 2012'de yüzde 40'ı eğitim alanında yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. TİKA, 2010 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2010 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, 31.03.2014; TİKA 2011 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara, 2011 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2011.pdf>, 31.03.2014; TİKA 2012 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2012 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2012.pdf>, 31.03.2014.

³⁷ Edina Solak, "Bosna-Hersek'te Türkçe ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Çalışmalar", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(2), Çankırı 2011.

düzenlemekte, zaman zaman düzenledikleri Türkçe kursları aracılığıyla Zenica halkına Türkçe öğretmeye gayret etmişlerdir.³⁸

Tuzla ve Zenica Üniversitelerindeki Türkoloji Bölümlerinin yanı sıra, Saraybosna Üniversitesinde de Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü yer almaktadır. Beş yıllık bir eğitim programına sahip kürsüde hem yerel öğretim elemanları hem de Türk okutmanlar görev yapmaktadır. Beş yıllık eğitimle birlikte lisans ve lisansüstü eğitim tamamlanmış sayılmaktadır.³⁹ Bu bölümlerin haricinde, Türk girişimciler tarafından 2008'de açılan özel bir üniversite olan Uluslararası Burç Üniversitesinden de söz etmek gerekir. Zira bu üniversite Türkiye sınırları dışındaki tek Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümüne sahip olan üniversitedir.⁴⁰ Bölüm müfredatında hem Türkçe öğretimine yönelik formasyon dersleri hem de Türk dili ve kültürüyle ilgili dersler bulunmaktadır. Tuzla ve Zenica Üniversitelerinde olduğu gibi, bu bölümde de yerel okutmanların yanı sıra Türkiye tarafından görevlendirilmiş öğretim elemanları bulunmaktadır.

Bosna'da Türk kültürünün korunması ve Türk dilinin yaygın şekilde kullanılması için çaba harcayan kuruluşlardan biri de 2007'de kurulmuş Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak 2009'da faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü'dür. Enstitü, Yunus Emre Vakfı'nın Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmaya; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmaya; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet verme; Türkiye'nin diğer ülkelerle kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirme amaçları doğrultusunda Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatının daha iyi tanıtılması ve öğretilmesi için araştırmalar yapmak, farklı kurumlarla işbirliği yaparak bilimsel çalışmaları desteklemek ve ortaya çıkan sonuçları çeşitli yayımlarla kamuoyuna duyurmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir.⁴¹ Bosna'da Yunus Emre Enstitüsüne bağlı olarak Saraybosna ve Fojnica'da açılan iki kültür merkezi mevcuttur. Saraybosna'da açılışı Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ile beraber gerçekleştirilen "*Türkçe Kurs Merkezi*" de bulunmaktadır. Bu kurumlar, bölge halkının Türkçe öğrenim gereksinimlerine yanıt vermenin yanı sıra Türk dilinin yaygınlaşmasına yardımcı olacak niteliktedir.⁴² Yunus Emre Enstitüsü, 2012'nin sonlarına doğru Mostar'da bulunan Cemal Biyediç Üniversitesinin Beşeri Bilimler Fakültesi bünyesinde açılan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne de ekipman ve hoca desteği sağlamaya başlamıştır. Söz konusu alanların başında öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, eğitim araç-gereç ihtiyaçlarının karşılanması, başarılı öğrencilerin Türkiye'de gerçekleştirilen "*Türkoloji Yaz Staj Programına*" davet edilmesi gelmektedir.⁴³

Bosna'da Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin de katkılarıyla Türkçenin kullanımının yaygınlaşmasına ilişkin olarak belirtilmesi gereken son husus, Bosna-Hersek Federasyonu'na⁴⁴ bağlı Zenica-Doboj, Hersek-Neretva ve Bosna Podrinje kantonlarının ardından Saraybosna kantonunda da ilk ve orta dereceli okullarda Türkçenin ikinci

³⁸ Solak, a.g.m, s.168.

³⁹ Aynı yerde.

⁴⁰ Aynı yerde.

⁴¹ Yunus Emre Enstitüsü, Kurumsal, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi>, 04.04.2014.

⁴² Yunus Emre Bülteni, 2009, Sayı 2, <http://www.yev.org.tr/turkiye/content/bulten/bulten2.pdf>, 04.04.2014.

⁴³ Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15,

http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, 04.04.2014.

⁴⁴ Bosna-Hersek, 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması uyarınca Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırbistan Cumhuriyeti'nden oluşmaktaydı. Sırp Cumhuriyeti merkezi bir yönetime sahipken Bosna-Hersek Federasyonu'nda on adet kanton bulunmaktadır. Hem Sırp Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Federasyonu ayrı parlamentolarına sahip hem de federasyon içinde yer alan kantonların her biri kendi meclislerine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Halilović Tekin, Bosna-Hersek Devleti - 1991-2011, Çizgi Kitabevi, Konya 2012.

seçmeli ders şeklinde okutulmasıdır. Böylece Bosna’da Türkçe öğrenen öğrencilerin sayısı 5.000’i geçmiş durumdadır.⁴⁵

Yukarıda sözü edilen faaliyetlerin yanında Türkçe, Bosna’da Türk dizileri vasıtasıyla da gündemdeki yerini korumaktadır. Bu ülkede ünlü olan Türk dizileri, Türkçeyi sadece akademik ve entelektüel dünyada ele alınan bir konu olmaktan çıkarmış, halkın öğrenmek istediği önemli bir dil haline getirmiş ve neticede bunların etkisiyle Bosna şehirlerinde Türkçe halk kursları düzenlenmeye başlanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin Bosna-Hersek’i fethiyle birlikte bu coğrafyada yeni bir dönem başlamıştır. Boşnakların İslamiyet’i kabul etmesi onların Türk-İslam medeniyeti dairesine dâhil olmasıyla sonuçlanmış, bu bölgede yüzyıllarca sürecek olan büyük bir medeniyetin ilk temsilcileri olarak tarihte yer edinmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu tarihi süreçte devlet düzeninden mimariye, sanattan kültüre kadar Bosna-Hersek, Osmanlılar için Balkanlar’da önemli bir merkez haline gelmiştir. Bosna-Hersek’te Osmanlı döneminde şehirler yeni bir hüviyet kazanmış, camiler, köprüler, imarethaneler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar inşa edilmiş, Türk-İslam medeniyetinin izleri kendini büyük ölçüde hissettirmiştir. Bütün bu değişiklikler olurken kültür alanında da Bosna-Hersek yeni bir çehre kazanmıştır. Çok eski dönemlerden itibaren bütün Balkanlar’da kendine yer bulan Türkçe, artık Bosna-Hersek’te şairlerin şiirler kaleme aldığı, yazarların kitaplar yazdığı, okullarda öğrencilerin öğrendiği bir dil haline gelmiştir. Önemli görevlerde bulunan Boşnak idarecilerin yanında Türkçeyi kullanan meşhur şairler yetişmiştir. Çok sayıda şair, Türkçe ile divanlar meydana getirmiş, Türkçe edebi bir dil haline gelmiştir.

Bosna-Hersek’in Osmanlı idaresinden çıkıp Avusturya-Macaristan Devleti’nin himayesi altına girmesi Türkçe’nin nefesinin burada hissedilmesine engel olamamıştır. Bu dönemde yayımlanan gazetelerden bazıları da Türkçe olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Eğitimde Türkçe’nin etkisinin azalmaya başladığı görülmekle beraber Türkçe varlığını koruyabilmiştir.

Birinci Yugoslavya dönemi, Bosna-Hersek’te Türkçe için zor bir dönem olmuş, bu dilin yayın hayatındaki kullanımı giderek azalmıştır. Eğitimde de aynı durum söz konusu olmuş ve Türkçe etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. II. Yugoslavya döneminde ise Türkçe artık Bosna-Hersek’te araştırılan, hakkında eserler yazılan, tarihi eserlerdeki izleri takip edilen bir dil haline gelmiştir. Bu dönemde Türkçe eserler tercüme edilerek Boşnakçaya kazandırılmaya çalışılmıştır.

1992 ila 1995 yılları arasında cereyan eden savaştan sonraki dönem ise, Türkçe için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin teşvikleriyle üniversitelerde Türkoloji bölümleri açılmış, Türkçenin araştırılma sahası genişletilmiş, diğer taraftan da bölgede yaygınlaştırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Türkçeyi ve Türk kültürünü tanıtmayı amaçlayan ve bizzat Türkiye tarafından kurulan kurumlar, Türkçe kursları Türkçe yayın yapan basın-yayın organlarının etkisinin artması, Bosna-Hersek’te Türkçe için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

⁴⁵ Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15,

http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, 04.04.2014.

KAYNAKÇA

Alparslan Şenol, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Bandzovic Safet, *Iseljavanje Bosnjaka u Tursku*, Sarajevo, 2006.

Bojic Mehmedalija, *Historija Bosne i Bosnjaka (VII-XX vijek)*, Sahinpasic Yayınları, Sarajevo, 2001.

Çakmak Zafer “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 4, 2003.

Dedeiç-Kırbaç Amra, *Diasporada Boşnak Kimliği-Türkiye ve İsveç Örnekleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012.

Dedeiç-Kırbaç Amra, “Tarih ve Gelenek Bağlamında Boşnaklar”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 2012, s.696-711.

Dedeiç-Kırbaç Amra, “Boşnaklar'ın Türkiye'ye Göçleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Mart-Nisan 2013, s.1-19.

Durakovic Nijaz, *Prokletstvo Muslimana*, Harfograf Tuzla, Tuzla, 1998.

Geçer Genç Osman, “Türkçe'nin Çekilmeye Direndiği Bir Vatan: Bosna-Hersek”, www.turkcede.org, 03/04/2014.

Haliloviç Tekin Cemile, *Bosna-Hersek Devleti - 1991-2011*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

İmamovic Mustafa, *Historija Bosnjaka*, Sarajevo, 1996.

Karagül Soner, “Türkiye'nin Balkanlar'daki 'Yumuşak Güç' Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1): 2013, s.79-102.

Kaya Fahri, *Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 2008.

Kırbaç Selçuk ve Amra Dedeiç-Kırbaç, “Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi”, *Gora Abidesi*, İstanbul, 2007.

Kırbaç Selçuk, “Balkan Türkoloji Tarihçesi”, *Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.

Kırbaç Selçuk, “Türk Dilinin Boşnakça İle İlişkileri ve Abdulah Škaljić”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, April 2013.

Malcolm N., *Bosnia-A Short History*, Macmillan, London, 1994.

Solak Edina, “Bosna-Hersek'te Türkçe ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Çalışmalar”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(2), Çankırı, 2011, 165-174.

Şirin Öner N. Aslı, *Dram Sonrası Bosna: Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013.

TİKA, 2010 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2010. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, 31.03.2014.

TİKA 2011 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2011. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2011.pdf>, 31.03.2014.

TİKA, 2012 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2012. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2012.pdf>, 31.03.2014.

Vlastic Andelko, “Doğu ve Batı, jedini hrvatski list na turskom jeziku (1943-1944)”, *Behar, Casopis za kulturna i drustvena pitanja*, Zagreb, 2013, s. 16-23.

Türk Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Yunus Emre Bülteni, 2009, Sayı 2, http://yee.org.tr/media/_bulten/pdf/aralik_2009.pdf, 04.04.2014.

Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15, http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, 04.04.2014.

Yunus Emre Enstitüsü 2013, Kurumsal, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi>, 04.04.2014.

Zacinovic Neira, *Bosna Kütüphanelerinde Eski Türkçe Gazetelerin Dili* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2003.